

BALKANLARDA DİNÎ RADİKALİZM

PROF. DR. RAMAZAN BİÇER*
PROF. DR. MEHMET DALKILIÇ**

Giriş

1992 yılında Bosna Hersek Parlamentosunun bağımsızlık kararı almasından sonra Yugoslavya Federal Ordusu, Saray Bosna'ya girdi. Bu istila karşısında Bosnalı Müslümanlar özellikle Alia İZZETBEGOVIÇ önderliğinde vatanlarını savunma hareketini başlattılar. Bu, Bosnalı Müslümanlar tarafından bir cihad olarak nitelendirildi. Vatani savunmanın ve düşmanı ülkeden kovmanın dinî bir yükümlülük olduğunun bilinciyle, bu kutsal görev aynı zamanda Bosnalıların dinî duyarlılığını da artırdı. Nitekim bu vatan savunması bir anlamda Bosna'da kurulacak İslam devletinin de oluşumuyla ilgili söylemlere yol açtı. Bu beklentiyi İZZETBEGOVIÇ "İslam itikadı ile gayr-i İslami hukuk ve siyaseti bağdaşamaz" sözüyle ifade etmiştir. Buna göre Bosna, öncelikle düşman işgalinden kurtulacak ve ardından İslami bir yönetimin kontrolünde olacaktır.

Bosna işgalini, Müslümanlara karşı bir hareket olarak değerlendiren birçok kimse, 'la-yı kelimetullah amacıyla Allah yolunda cihat düşüncesiyle, dünyanın çeşitli ülkelerinden buraya savaşmak amacıyla geldiler. Bu ülkeler arasında Türkiye, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, İran, Mısır, Malezya, Afganistan, Pakistan ve diğer ülkeler vardır. Ancak bunlar içerisinde en fazla Suudi Arabistan

* Sakarya Üniversitesi İlahiyet Fakültesi Öğretim Üyesi.

** . İstanbul Üniversitesi İlahiyet Fakültesi Öğretim Üyesi.

Küçük yaştan beri cihat dersleriyle büyüyen ve bunu da Selefi-Vahhabî anlayışı doğrultusunda algılayan bazı Müslümanlar, kendi kabulleri dışındaki insanları da bir tür “şirk” içerisinde görmek suretiyle, onlara karşı cihat etmenin vücutbiyetine inanmışlardır.

çıkışlı mücahitler daha çok dikkat çekmiştir. Zira Suudi Arabistan’dan cihat etmek amacıyla bireysel olarak gelenler olduğu gibi, ülkedeki birçok yardım kuruluşları yanında daha sonraları dikkatlerin üzerine çekileceği el-Kaide grubu, bizzat Bosna-Hersek ile yakından ilgilenmiştir.

NATO’nun müdahalesiyle savaş sona erdikten sonra, Bosna’ya gelen mücahitlerin bir kısmı ülkelere geri döndüler. Bir kısmı ise diğer Balkan ülkeleri yanında, Türk cumhuriyetlerine, Irak ve Afganistan’a gittiler. Bir diğer bölümü ise, burada kalmıştır. Kalanların ezici çoğunluğu Suudi Arabistanlı olup, Vahhabî düşüncesine mensup kimselerdi.

Dinî Radikalizmin Arkaplanı

Küçük yaştan beri cihat dersleriyle büyüyen ve bunu da Selefi-Vahhabî anlayışı doğrultusunda algılayan bazı Müslümanlar, kendi kabulleri dışındaki insanları da bir tür “şirk” içerisinde görmek suretiyle, onlara karşı cihat etmenin vücutbiyetine inanmışlardır. Bu doğrultuda kendi doktrinlerini yaymayı ve bu uğurda savaşmayı, kutsal olarak kabul etmişlerdir. Bu gerekçe onların Balkanlarda kalmalarına ve yöre Müslümanlarına

yönelik faaliyette bulunmalarına neden olmuştur. Bunlardan bir kısmı, kendileri gibi düşünmeyen ve komünist dönem sonrası dini bilgilerden yoksun kalan ama geleneksel kültür ile dinini yaşamaya çalışan insanlara yönelik şiddete varan eylemlere girişmelerine yol açmıştır.

Balkan savaşlarında yer alan önemli gruplardan bir kısmı da İran’dan gelen kimseler idi. Onlar da buldukları bölgelerde kendi Şii mezheplerini yaymaya çalışmışlardır.

Bosna Hersek ve Kosova gibi Balkanlarda meydana gelen bağımsızlık savaşlarında yer alanlar arasında Batı literatüründe terörist olarak nitelenen binlerce gönüllüsüyle Müslüman Kardeşler Cemaati de vardır. Bunların bir kısmı da savaş sonrası ülkelere dönmeyerek buralara yerleşmişlerdir. Yine bu savaşlarda Usame b. Ladin ve Zevahirî önderliğinde el-Kaide örgütü mensupları da bulunmaktaydı (Shay 2007, 140-141).

Balkan savaşlarında görev yapanlar arasında yer alan bir başka grup da, Cezayir başta olmak üzere Kuzey Afrika’dan gelip, Fransa’da yaşayan Müslümanlar

ile genellikle Afganistan, Pakistan, Hindistan gibi yerlerden göç ederek İngiltere'ye yerleşmiş olan Müslümanlar idi (Shay 2007, 152, 159-161). Bunların savaş sonrası ülkelerine dönüşlerinde problemler yaşanmış ve bunlar özellikle 11 Eylül olayı ardından potansiyel tehlike olarak değerlendirilmiştir.

Balkanlarda savaştan mücahitler arasında Çeçenistan başta olmak üzere Kafkasya ülkelerinden gelen Müslümanlar da bulunmaktaydı. Bunlar ise Rusya Federasyonu tarafından tehlikeli kişiler olarak görülmüş ve özellikle Rusya'nın buralara yönelik politikalarında ve yöre halkına yönelik baskılarında gerekçe olarak gösterilmiştir. Benzer durumlarda Ukrayna devleti ve diğer Türk cumhuriyetleri için geçerli olmuştur. (Kırımoğlu 2010; Yeşilot 2007, 433-450)

Bosna Savaşı'na katılıp da, ülkelere geri dönmeyen veya Irak ve Afganistan gibi ülkelere "hicret" etmeyen Suudi Arabistan menşeli mücahitler, Bosna-Hersek ve Müslümanların yaşadığı diğer Balkan ülkelerine gitmişler, Arabistan devletinin ekonomik gücünü de arkalarına alarak, buralarda evlenmişler, cami yaptırmışlar veya yardım dernekleri açmışlardır. Hem dinî hem de ekonomik yönden cılızlaşan Balkan Müslümanlarının bir kısmını kendi görüşleri doğrultusunda yönlendirmişlerdir. Ayrıca buradaki Müslüman ailelerinin çocuklarını eğitim ve öğretim amacıyla Suudi Arabistan'a göndermişlerdir. Oralarda lise veya üniversite eğitim ve öğretimi gören çocuklar, Balkanlardaki ülkelere döndüğünde, Selefi-Vahhabî inanç doğrultusunda etrafındakilerle iletişime, daha doğru bir tabirle yerel kültürle iletişimsizliğe girmişlerdir.

Buradaki Selefi ifadesi daha çok Vahhabî anlamında kullanıldığı, Vahhabîlerin de kendilerinin itikatta Selefi anlayışa sahip olduklarını iddia etmelerinden dolayı, iki terim yan yana kullanılmıştır. Selef tabiri, sahabiler, tabiin ve onlardan sonra gelen anlamında olan tebeu't-tabiin kesimini kapsamaktadır. Ancak bu veri, çok sağlıklı görünmemektedir. Zira belirtiler periyottaki kişilerin "Selefi" adıyla böyle bir sistemli oluşum içerisinde oldukları ileri sürülemez. Öte yandan bazı Batılıların Selefi kişiler olarak Ahmed b. Hanbel, Ebu Hamid el-Gazzalî, İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Abdülvahhâb, Cemaleddin Afganî, Muhammed Abduh ve benzeri kişileri kaydetmeleri de tutarlı görünmemektedir. (Hellmich 2008 : 117) Zira Vahhabîlik düşüncesinin kaynağı anlamında Selefiyye'nin temel örgüsüne sahip olmayan Gazzalî, Afganî ve Abduh gibilerinin bu kategoriye

Hem Balkanlara yerleşen Ortadoğu kökenliler, hem de Arabistan'da eğitim ve öğretim görerek buraya dönenler, etraflarındaki Gayr-i Müslim insanlarla ilişkiden uzak kalıp, doğrudan Müslümanları hedef almışlardır.

dâhil edilmesi isabetli görünmemektedir. Aksine bu kimseler daha çok yenilikçi statüdedir.

Hem Balkanlara yerleşen Ortadoğu kökenliler, hem de Arabistan'da eğitim ve öğretim görek buraya dönenler, etraflarındaki Gayr-i Müslim insanlarla ilişkiden uzak kalıp, doğrudan Müslümanları hedef almışlardır. Kendi oluşturdukları cemaat ve camiye gelmeyenleri İslam'ın dışında kabul ederek kendi cemaat ve camilerine davet etmişler, kabul etmeyen kesime şiddet uygulamaya başlamışlardır. Bunun yanında cami etrafında bulunan Müslüman mezarlarını tahrip etmeye, özellikle Osmanlı dönemine ait mezar taşlarını ve tarihî eserleri kırmaya ve parçalamaya başlamışlardır.

Doğrudan Balkan Müslümanlarına yönelik şiddet eylemleri yanında bu kimseler, Bosna-Hersek'te bulunan ABD ve İngiltere konsolosluklarına silahlı saldırıda bulunmuşlardır. (Shay 2007, 71, 72) Bu yönlü gerçekleşen olaylar iki boyutludur: Birincisi, uluslararası terör eylemi konumunda konsolosluklara saldırmışlardır. Yukarıda kaydedilen diğer tür ise, daha çok yerel bir statüdedir. Ancak bu yerellik olgusu, Müslümanların bulunduğu her yerde uygulanmaya başlayınca, uluslararası bir statü kazanmıştır.

Bu şekliyle radikal akım mensupları, iç ve dış olmak üzere iki yönlü şiddet eylemlerine girmektedirler. Her iki durumda da, eylemi yapanlar Müslüman kimliğine sahiptir. Şiddet uygulanan kesim ise, kemiyet açısından Müslümanlar (halk), keyfiyet açısından ise dinî kesimden çok siyasi boyuttakilerdir (yöneticiler).

Balkanlardaki dinî-İslami oluşum iki şekilde gerçekleşmiştir. Birincisi, önceki dönemlere dayanan ve Müslüman olan halk kesimidir. Bunlar arasında özellikle Türk kökenli olanların ayrı bir önemi bulunmaktadır. Balkanlara İslamiyet, Osmanlılardan önce gelmiştir. Bu nedenle Osmanlı devleti Balkanlara ulaştığında, azınlıkta olan bazı Müslüman gruplar bulunmaktaydı. (Norris 1993, 19-32) Ardından Osmanlıların iskân politikası doğrultusunda Anadolu'dan bazı kimseler Balkanlara götürülmüş ve orada ikamet ettirilmiştir. Bu doğrultuda günümüzde Balkanlarda yaşayan Müslümanların büyük çoğunluğu Türk kökenlidir. Böylece Türkler, Balkan İslamı'nın simgesi olmuş ve genelde Türk dendiği zaman İslam kastedilmiş ve anlaşılmıştır.

Özellikle Bosna Savaşı sonrası Balkanlara yerleşen kimseler, Balkan Müslümanlarının ikinci boyutunu temsil etmektedir. Bu kesim, sonradan Balkanlara geldiği için, Balkan halkları tarafından ikinci derecede değerlendirilmiş ve bunların eski komşuları olan Türklerden farklı kimlik ve kişiliğe sahip oldukları gözlemlenmiştir. Nitekim hangi kesimden olursa olsun, Balkanlarda yeni İslami oluşumu yönlendiren ve şekillendiren kimseler farklı bir nitelendirmeye tabi tutulmuştur. Balkanlarda karşılaştığımız birçok kimseye "Cami nerede?" diye sorduğumuzda, "Hangi cami, Arap mı Türk mü?" şeklinde bir yanıtla karşılaşılmıştır. Bu bağlamda mesela Bulgaristan'da olduğu gibi, camiye giden bazı kimselerin,

mesafe süresi ve oranı dikkate alınmaksızın, “Arap” veya “Türk” camisine gittiklerini gözlemledik. Bu durum göstermektedir ki, Balkanların yerli nüfusunun bir bölümünü oluşturan Türklerin benimseyip temsil ettiği İslamiyet, daha sonra gelenler tarafından farklı bir boyuta kaydırılmıştır. Zira bu kesim Balkanlara gelmeden önce, oralarda tek bir “cami” vardı, şimdi ise, ön takılı camiler oluşmuştur.

Her halükarda Balkanlara sonradan gelen Müslümanların, Körfez ülkeleri başta olmak üzere genelde dünyanın farklı ülkelerinden, cihad ruhuyla hareket eden kimseler olduğu görülmektedir. Toplumunun büyük bir kesiminin Müslüman olduğu bir ülkeyi savunmak üzere cihad ruhuyla buraya gelmişlerdir. Bunun yanında onların büyük bir kısmı, kendileri dışındakilere doğru bir yöneliş içerisinde olan mücahit ruhlu ve “İla-yı kelimetullah” amacıyla orada olan insanlardır. Buradaki cihat olgusunun hem Müslüman olmayanlara hem de Müslümanlara yönelik olduğu inancı içerisinde bulunan bu insanlar, mensup olduğu mezhebin veya inandığı değerlerin yaygınlaşmasını şiddetle arzu etmektedirler. Hele karşılarındaki “güruh”, İslam’a mensup olduğunu iddia edip, inandıkları değerleri bilmiyor ve dolayısıyla dinî buyruklara aykırı hareket ediyorsa ve üstelik de “doğru” yu öğrenmek istiyorlarsa, bu kesim için önemli bir çalışma alanı doğmuş oluyordu.

**Balkanlarda
karşılaştığımız
birçok
kimseye “Cami
nerede?” diye
sorduğumuzda,
“Hangi cami,
Arap mı Türk
mü?” şeklinde
bir yanıtla
karşılaşmıştı.**

Dinî Radikalizmin Teolojisi

Müslümanlar için, öncelikle dinini Kur’an ve Hz. Peygamberin buyrukları doğrultusunda yaşamaları, dinî bir zorunluluk yani vaciptir. Bu doğrultuda dinî buyrukları başkalarına göstermek ve anlatmak suretiyle (tebliğ) cihad etmek de ikinci derecede bir görevdir. Bu sunum/tebliğ şekli ise, ya bizzat yaşayarak ve başkalarına örnek olarak (hâl dili) gerçekleşecektir ya da dinî buyrukları başkalarına anlatmak suretiyle tahakkuk edecektir (kâl dili). Bu İslamî literatürde “nasihat” olarak adlandırılmıştır. Nasihat ise, bir başkasının hayrını, iyiliğini istemek demektir. Bunun hedef kitlesi ise, hem Müslümanlar hem de gayr-i Müslimler olabilir.

Bu bağlamda “kötülüğü gören, eliyle, imkânı yoksa diliyle düzeltsin, bu da elinden gelmiyorsa, kalbiyle buğz etsin” mealinde hadis (Müslim, “iman” 78; Tirmizi, “Fiten” 11), Müslümanlara bu görevi yüklemiştir. İlgili hadisin sahih olduğunu kabul ederek metin düz okunduğunda, tarihsel boyutta Haricilik ve Vahhabilik; güncel bir örnek olması bakımından da Afganistan’da Taliban ve el-Kaide’nin anlayış ve uygulayışının doğruluğuna yönelik bir anlam ortaya çıkmaktadır. Buna göre “iyi”

Bu durumda şiddet içeren ayetlerin bağlamını dikkate almadan yapılan bir tefsir ve yorum, tutarlı bir yaklaşım olmaz. Böyle okuma biçimleri marjinal kalır ve genel geçer İslam düşüncesinin bir parçası olamaz.

ve “doğru” bilincine sahip bir Müslüman, “kötü” ve “yanlış” üzerinde olan kimseye, doğrusunu anlatmak zorundadır (vacip).

Burada irdelenmesi gereken asıl sorun, ‘iyi’ ve ‘doğru’, ‘kötü’ ve ‘yanlış’ ın ne olduğu ve bu konudaki ölçüttür. İslam inanç ekolleri ve mezhepleri, iyi ve kötü tanımı üzerinde durmuş, tanımlamayı denemiş ve bir kavram çerçevesi oluşturmaya çalışmışlardır. İslam düşüncesinin önemli ekollerinden olan Mu'tezile'ye göre iyi, aklın benimsediği hâl, durum ve tavidir. Kötü ise, akli bağlamda bunun tam aksidir. Ehl-i sünnet bilginleri de konuyla ilgili görüşlerini sergilerken, farklı bir yaklaşımda bulunmuştur. Buna göre iyi, Allah'ın emrettiği, kötü ise O'nun yasakladığıdır. Bu, Ehl-i sünnet ekolüne ait Eş'arîlerin yaklaşımıdır. Bu tanıma göre, Allah bir şeyi emrederse, o iyidir; yasaklarsa, o kötüdür. Bu görüş aynı zamanda Cebrî bir düşüncenin de ürünüdür. Matüridilere göre ise, Allah bir şeyi iyi olduğu için emreder,

kötü olduğu için yasaklar. Dikkat edilirse, burada Matüridîler ile Mu'tezile arasında ciddi bir yakınlık söz konusudur. Eş'arîlerin yaklaşımında, Allah'ın buyruğunun ana etken olduğu, Matüridî ve Mu'tezile'ye göre ise, eşyanın tabiatı ön plana çıkarıldığı görülmektedir. (Bakıllani 1947, 103; Yaltkaya 1926, 115).

İyi ve kötü hakkındaki yorumlar bu şekilde olunca, burada ana etkenin, kişilerin anlayış ve algılayışları, mezheplerin yaklaşımları söz konusu olmaktadır. Bu durumda sözcülemi bir Vahhabî için kötü ve yanlış olan bir husus, bir Ehl-i sünnet mensubu için öyle olmayabilir. Bu nedenle ilgili hadisi yorumlama da farklı doğrultuda olabilmektedir. Öte yandan, söz konusu hadisteki buyruk, resmî kanun ve kurallar doğrultusunda uygulanmazsa, yerel anlayışlar öne çıkmış olur ki, bu da kargaşa ve terörün ön hazırlayıcıları olmuş olur. Nitekim İslam bilginlerinin önemli kısmı ilgili hadisnin içeriğinin devlet kanalıyla, kanun ve kurallar doğrultusunda gerçekleşmesi gerektiği kanaatinde olmuşlardır.

Öte yandan İslam dininde zorlama olamayacağına yönelik kutsal buyruklar bulunmasına rağmen, (el-Bakara 2/256) dinî kaynaklı terör olaylarının temel referansları arasında bulunan bazı ayetler için de, benzer bir yöntem geçerlidir. Zira Kur'an'ın ana temasına bakıldığında, Müslümanları müspet hareket etmeye yönelik, ıslaha teşvik edici buyruklar dikkat çekici bir yoğunluktadır. Bunun yanında şiddet içeren ayetler de vardır. Bu durumda şiddet içeren ayetlerin bağlamını dikkate almadan yapılan bir tefsir ve yorum, tutarlı bir yaklaşım olmaz.

Böyle okuma biçimleri marjinal kalır ve genel-geçer İslam düşüncesinin bir parçası olamaz. Marjinal oluşumlar ise, insanî-toplumsal bir nitelik olduğu için, her kesim ve alanda bulunur ve çoğunluğun görüşünün temsilcisi olamaz.

Cihat teriminin birçok anlamı bulunmaktadır. Özellikle konuyla ilgili olan meşhur hadis doğrultusunda meseleye yaklaşım sergileyecek olursak, cihadın kapsamı, daha da geniş bir alana yayılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber bir savaştan dönerken, “Küçük cihattan büyük cihada dönüyoruz” demiştir (Süyûtî II, 73). Bu ifadenin yorumu ise, nefisle olan savaştır. Her halükarda her ikisi de cihad olarak nitelendirilmiştir. Ancak öncelik, bireysel olup kişinin kendisini eğitmeye, ruhen terbiye etmeye, kişiliğini geliştirmeye ve manen yükseltmeye yönelik çabasına verilmiştir. Anlam ve yönelim ne olursa olsun, ilgili hadis ifadesi doğrultusunda, şiddet içeren cihat olgusunun, resmî kurum yani devlet tarafından gerçekleştirileceği de anlaşılmaktadır. Bu dinî bir görev olarak kabul edildiği ve başkalarına zarar verici bir hareket şeklinde biçimlendiğinden dolayı, resmî bir statüde olması zorunlu görülmüştür. Ancak eğer devlet olmazsa, yani resmî bir konumda değerlendirilmezse, yine de grup veya kesimlere bırakılamaz. Zira grup veya kesimler, geneli temsil edemez. Bunun böyle olması gerektiğini, İslam tarihindeki Müslümanların birbirleriyle olan savaşlarından anlamaktayız.

Burada cihat terimine yaklaşım teolojik açıdandır, siyasi boyut ise bu makalenin ilgi alanı dışındadır. Dinin siyasete alet edilmesi veya siyasetin dine bulaşmasıyla ortaya çıkan büyük sorun ve zararlarının tarihi birçok şahidi vardır. Ancak bunun bir tür kaçınılması çok zor bir konumda olduğunu da kabul etmek gerekir. Zira tarih sahnesindeki siyasi olayların birçoğunda din önemli bir ivme ve etken olmuştur.

Cihadın temel ruhunun ve ana gayesinin anlaşılması önemlidir. Zira cihadın gerçekleştirme gerekçelerinin başında dinî bir duygu olması, dini yükseltme ve yayma (i'lâ-yı kelimetullah) veya savunma amaçlı olması gerekmektedir. Dinin yükseltilmesi ve yaygınlaştırılması, yani davet, İslam'ın temel yapısıyla uyumludur. (Topaloğlu 2000, 531-534)

Savunma amaçlı bir cihat olgusu, dinin gerçekleştirilmesini zorunlu kıldığı bir husustur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'deki savaş ve cihad terimlerini içeren ayetlerin pek çoğu bu bağlamdadır.

Savunma amaçlı bir cihat olgusu, dinin gerçekleştirilmesini zorunlu kıldığı bir husustur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'deki savaş ve cihad terimlerini içeren ayetlerin pek çoğu bu bağlamdadır.

Günümüz İslami radikal örgütlerin algılayışı doğrultusunda cihat çağrılarının nihai hedefinde birkaç gerekçe bulunmaktadır. Birincisi, İslam dünyasını istila eden, bazı Müslüman ülkeleri işgal eden, sömüren veya geçmiş dönemde işgal etmiş olup, hâlâ farklı boyutlarda buna devam eden Batı'ya karşı bir diriliş, başkaldırı çağrısı şeklindedir. Bu tür bir gerekçe anlaşılabilir. Zira bu doğrudan bir savunma hareketidir. Ancak böyle bir eylemi doğrudan terör ile ilişkilendirmek tutarlı görünmemektedir. (Lewis 2002) Yine de bu şekildeki bir direniş ve savunmanın, sivillere zarar vermemek gibi, kendi içerisinde kuralları olmalıdır.

Cihadın ikinci gerekçesi ise, İslami kurallara dayanan bir devlet kurmak arzusudur. Özellikle Ortadoğu ve Arap dünyasındaki radikal örgütlerin temel gerekçeleri, devlet yönetiminin İslam'dan uzak olmasıdır. Oysaki Körfez ülkeleri ve Ortadoğu devletlerinin birçoğunun devlet yönetim sisteminde, dinî buyruklara ihtimam gözlemlenmektedir. Buna göre yukarıda geçtiği gibi, iyi ve doğru yönetim sisteminin şekillendirilmesinde, ilgili örgütün İslami anlayışı yatmaktadır. Bu ise, evrensel olmaktan çok yerel bir görünüme sahiptir. Böyle bir anlayış ise, İslam'ın temel değerleri olan Kur'an ve Hz. Peygamberin uygulamalarıyla uyuşmamaktadır. Nitekim İslami olup, referansı Kur'an ve Hz. Peygamberin sünneti olan bir çok mezhep veya düşünce ekolünün uzun süredir mevcudiyeti, bunun göstergesidir. Yani sadece tek bir tip İslamiyet yoktur. İslam'ın evrensel bir yapıda olması da, bunu gerektirmektedir. Durum böyle olunca, dünya Müslümanlarını bir araya getirmek, tek bir lider veya düşünce etrafından şekillendirmek düşüncesi de, tutarlı görünmemektedir. Bu tek tipliliğin insan doğasına aykırı olduğu dolayısıyla tek bir oluşumun mümkün olmayacağı Kur'an'da da vurgulanmıştır. (en-Nahl 16/93) Aynı zamanda Müslümanları eğitmek, onlara dini alanlarda bilgilendirmek amacıyla yapılan çalışma ve girişimler de, aynı gerekçe ile yani tek bir Müslümanlık bulunmadığı anlayışıyla bağdaşmamaktadır.

Müslüman olup da uluslararası terör hareketlerine katılan kimselerin cihat olarak adlandırdığı eylemlerinin bir başka önemli gerekçesi de, kâfirler yanında müşrik olan kesime karşı tevhid mücadelesidir. Buradaki temel referans da, Selefi-Vahhabî doktrinde şekillenen tevhid anlayışıdır. Bu felsefeye göre tevhid inancına aykırı olan bütün düşünce ve eylemlerle mücadele etmek vaciptir.

Balkanlarda Dinî Radikalizm

Bilindiği gibi Balkan ülkeleri, komünist-sosyalist bir dönem sonrası bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Onların bir kısmı büyük mücadeleler sonucu devlet statüsüne kavuşmuştur. Komünist-sosyalist dönemde din toplumdan tamamen dışlanmaya çalışılmış, kitlelere ateizm düşüncesi aşılmanmaya çaba gösterilmişti. Okullarda bu eğitimi alan Yahudi, Hristiyan ve Müslümanlardan dine karşı tavır oluşturulmuş, insanlar dine lakaytlaştırılmıştı. En azından görüntü böyleydi. Bağımsızlık sonrası Balkan halkları, dine yönelmeye başlamıştır. Bunda

üç etken olduğu sanılmaktadır. Birincisi, her şeye rağmen insanlar geleneksel-kültürel boyutta dini yaşamış, bu nedenle de dinini unutmamıştır. Fırsat ortaya çıkınca da gizli olarak sürdürdüğü inancını dışa vurmuştur. İkincisi ise, bağımsızlık sonrası Batıdan gelen Hristiyan misyonerleri, insanlara dini hatırlatmış ve sunmuştur. Bu tutum karşısında Hristiyanlar dinlerine yönelmeye başladı. Misyonerler, aynı faaliyetleri Müslüman ve Türkler üzerinde de yürütmeye başlayınca, bu durum karşısında Müslümanlar kendi dinlerini hatırlamaya ve ona yönelmeye ve aynı zamanda misyonerlere tepki duymaya başladılar.

Balkanlardaki Müslümanların dinlerine yönelme ve sahip çıkmaya başlamalarının bir başka nedeni de, Bosna Savaşı sonrası Balkanlarda kalan ve buralara yerleşen mücahitlerin çabalarıydı. Burada dünyanın birçok ülkesinden gelen kimselerin kendi kabul ve anlayışları doğrultusunda sunmuş olduğu dinî anlayış önemli bir yer tutar. Gelenlerin bir kısmı Şîa mezhebi eksenli İslam'ı takdim ederken, bir kısmı da Ehl-i sünnet anlayışını tebliğ etmişlerdir. Ancak bu kesim arasında kendilerini "Ehl-i Sünnet-i Hassa" olarak takdim eden ve Selefî dinî anlayışına inandıklarını söyleyen Vahhabî temayüllü insanlar da bulunmaktaydı. Bunların İslamî yaklaşımları, yüzyıllardan Osmanlı toprakları olarak kalmış Balkanlardaki Türk ve diğer Müslümanların genel-geçer İslam anlayışlarıyla bağdaşmamaktaydı. Bilindiği gibi Osmanlı Türklerinin dinî anlayışı daha çok Hanefî-Matürîdî ekseninde oluşmuştur.

Balkanlarda yerleşen ilk nesil Selefî-Vahhabî dâileri, başta Arabistan olmak üzere Körfez ve Ortadoğu ülkelerinden edinmiş oldukları maddi-manevi destekle, buralarda geniş çaplı faaliyetler yürütmeye başladılar. Bu çalışmalarında kısmen başarılı oldukları gibi, kısmen de şiddet kullanmak suretiyle kendilerini kabul ettirmek amacıyla zor kullanmaya başlamışlardır.

Öte yandan ne kadar ilginçtir ki, 11 Eylül olayını yaşayan ABD yanında bazı Batılı devletler, Balkanlardaki radikal akımlara yönelik hoşgörüsü de mantık içerisinde değerlendirilebilecek bir tutum değildir. Mesela Kosova'da bu grupların Amerikan askerleriyle sıkı ilişkiler içerisinde olduğu, onların radyolarında bunlara program yapma imkânı tanıdıkları bölge halkı tarafından bilinen bir husustur.

Cihatın hangi amaçlarla yapılabileceği konusuna yukarıda değinmiştik. Bu veriler doğrultusunda Balkanlarda cihatın gerçekleştirme gayesinin ne doğrultuda

Balkanlarda yerleşen ilk nesil Selefî-Vahhabî dâileri, başta Arabistan olmak üzere Körfez ve Ortadoğu ülkelerinden edinmiş oldukları maddi-manevi destekle, buralarda geniş çaplı faaliyetler yürütmeye başladılar.

olabileceği hususuna değinmek istiyoruz. Öncelikle bu eylem Allah'ın yolunda, O'nun rızasını kazanmak amacıyla, İslam'ın yayılmasına katkıda bulunmak ve de Müslüman halkları savunmak gayesiyle yapılabilir. Nitekim teknik terim olarak da "el-Cihâd fî Sebîlillâh/Cihad Allah yolunda olur" denmiştir.

Balkan ülkelerinin büyük çoğunluğu Müslüman değildir. Oralarda Müslümanlar, azınlık statüsündedir. Bu doğrultuda kendi bilgi dağarcıklarındaki veriler ve imkânları ölçüsüne dinlerini yaşamaya ve yaşatmaya çalışmaktadırlar. Buradaki camilere daha yeni yeni Fatihâ'yı düzgün okuyabilen imamlar atanmaktadır. Müftülükler yeni organize olabilmektedir. Türkiye'nin büyük desteğine rağmen bütün imamların maaşları düzenli bir şekilde ödenememektedir. Durum böyle olunca komünist dönem sonrası kendilerine gelmeye çalışan Balkan Müslümanları, bir taraftan henüz tamamlanamayan devlet yapısı, bir taraftan büyük çırpınışlar içerisinde olan ekonomik yapı, öte yandan Batı'ya entegre olma sürecinde olan halklarda birlikte yaşama mücadelesi vermektedirler.

Bu doğrultuda onların dinî algılayış ve yöneliş biçimlerinde Kur'an ve Hz. Peygamber kaynaklı bir oluşum için belli bir sürecin hatta neslin geçmesini beklemek gerekmektedir. Bu beklenti, Allah'ın "sünnetullah" kanunu gereği, sürece dayalı birey ve kitlelerin sosyal gelişimleri doğrultusundadır. Bu realiteyi göz önüne almadan, Balkan Müslümanlarının dinî gelişimlerin doğru değerlendirmek mümkün değildir.

Balkanlarda faaliyette bulunan Selefî-Vahhabî kökenli radikal akım mensuplarının bir kısmı, 11 Eylül hadisesinden sonra, diğer birçok Türk cumhuriyetlerinde de olduğu gibi, buralardan ayrılmışlardır. Bu "hicret" üç temel nedene dayanmaktadır. İlki, 11 Eylül sonrası ABD'nin hışmından korkan Balkan devletleri, radikal İslamî kesimlere desteği kesmiş (bu destek, ilişmemek ve gelişmelere uzak durmak, hoş görü sergilemek şeklinde de olabilmektedir) veya yurtlarından çıkmalarını istemiştir. İkincisi, yöre halkından beklenen ilgi ve alakanın gerçekleşmemesi. Bir diğeri ise, belli oranda da olsa, buralara kalıcı bir şekilde teşkilatın kurulmasıdır. Buna göre imamları "kendileri"nden olan cami/mescitler yapılmıştır. Balkanlardaki bazı camilerin halkın dinlenmesine yönelik çay ocağı, kahve, sohbet odası gibi ek mekânların bulunduğu düşünülürse, camilerin fonksiyonunun ne kadar önemli olduğu anlaşılabilir. Bu süre zarfında daha önceleri Arabistan gibi ülkelere okumak amacıyla gönderilmiş olan gençlerin büyük bir kısmı ülkelere dönmüş ve misyonu kalıcı görevlilere devretmişlerdir.

Vahhabî-Selefî kökenli radikal akımların Balkanlarda günümüze kadar yaptıkları faaliyetler göz önüne alındığında, iki türlü bir değerlendirme yapılabilmektedir:

Şu ana kadar yapılan bütün İslami radikal hareketler, özellikle misyonerlik hareketleri karşısında, Müslüman halklarda dinine sahiplenme bilincini uyandırmıştır. Üstelik bunların büyük çoğunluğu, Bosna savaşında olduğu gibi yöre Müslümanlarıyla birlikte savaşmışlardır.

Öte yandan onlar, buldukları yöredeki Gayr-i Müslim'den daha çok Müslümanlara yönelik bir tür faaliyette bulunmaları nedeniyle, kendi dindaşlarına zarar vermişlerdir. İslamiyet ile yeniden buluşmaya çalışan ve azınlık statüsünde bulunan yöre halkı arasında fitne ateşi yakılmıştır.

Balkanlardaki Selefi-Vahhabî anlayışın radikal boyutunun yöreye ve yöre Müslümanlarına vermiş olduğu zararlar, yöre halkınca ve ilgilenenlerce bilinmektedir.

Kosova'da tarihi Osmanlı camilerine yönelik agresif hareketler yanında, cami imamına fiziki tacizler maalesef ileri boyutta olmuştur. Öte yandan cami bahçelerinde bulunan mezar taşlarını tahrip etmeleri de teessüf veren başka bir olaydır.

Sorunun teolojik boyutu başka bir makale konusu olması nedeniyle burada göz ardı edecek olursak, mezarlıklar bir kültürün şahitleridir. Balkanlarda Müslüman kültürünün göstergelerinin yok edilmesi, İslam'ın oradaki şahitlerinin silinmesi anlamındadır. Üstelik caminin hemen ötesinde bulunan Azize Teresa'nın heykeline herhangi bir olumsuz girişimde bulunmayan bu insanların, Müslüman mezarlarına yönelik tahripkar tavırları, iddialarında samimiyetsizliğin bir göstergesidir. Oysa ki, insan suretindeki heykel, tevhid düşüncesine daha aykırı olup, şirke daha yakındır. Buradaki temel sorgulama, iddialarındaki samimiyetine yöneliktir.

Selefi-Vahhabî anlayışın öncüleri, Ahmed b. Hanbel, İbn Teymiyye ve Muhammed b. Abdülvehhab gibi kimseler olduğu kabul edilmektedir. Oysaki kendilerine önder olarak seçtikleri İbn Teymiyye (1263-1328) ve benzeri şahısların hiçbirisi, doğrudan Müslümanları hedef olarak görmemişlerdir. Onlar, öncelikle cihatı İslam düşmanlarına yönelik olarak değerlendirmişlerdir. Bunun en belirgin örneği, İbn Teymiyye'nin Mardin fetvasıdır. (İbn Teymiyye III, 533) O, cihat olarak tanımladığı bu fetvasında, Mardin'i istila eden, çoluk çocuk demeden Müslümanlara zulmeden, halka şiddet gösteren "küffar" a yönelik bir fetvadır. Bu fetvada ana gerekçe, savunmaya yöneliktir. Bu nedenle günümüz radikal akımlardan terör eylemlerine başvuranların, Ahmed b. Hanbel ve İbn Teymiyye gibi önder olarak takdim ettikleri kimselerin görüşlerini çarpıttıklarıyla ilgili tezler, yabana atılacak iddialar değildir.

Balkanlardaki Selefi-Vahhabî anlayışın radikal boyutunun yöreye ve yöre Müslümanlarına vermiş olduğu zararlar, yöre halkınca ve ilgilenenlerce bilinmektedir.

İslam mezheplerinin “din” adına yaptıkları şiddet ve terör eylemleri, o mezhep veya gruba özgü olup, geneli temsil etmemektedir. Nitekim sözgelimi Haricîlik ve Vahhabîlik, İslam dünyasının geneli tarafından benimsenmemiştir.

Değerlendirme

Dinî temalı terör olarak değerlendirilen eylemler, genelde dinî-İslamî söyleme sahip, İslami değerleriyle öne çıkmış bir mezhep, akım ve tarikata mensup olan kişilerce gerçekleştirilmekte, şiddet içermekte, birey ve kitlelere zarar verici bir boyutta olmaktadır. Bununla birlikte bu hâliyle eylem, genel anlamda “dinî” terimiyle bağdaşmayan bir yapıya bürünmektedir. Zira ana tema itibarıyla din, insanlığa huzur veren, şiddetten alıkoyan, başkalarına zarar vermekten men eden ve barışı körükleyen bir yapıdadır. Ancak insanlık tarihinde din, birçok kavga, gürültü, şiddet ve terör olaylarının da nedeni veya en azından gerekçesi olmuştur. Bu durumda din, algılanış biçimiyle olumlu ve olumsuzluk şeklinde iki boyutlu olarak tarihi serüvenini sürdürmektedir. Buradaki ana faktör, dini benimseyen ve kullanan kimselerin onu algılayış ve kullanış biçimidir. Buna göre terörün dinin özünden kaynaklandığını ileri sürmek tutarlı görünmemektedir.

Dini algılayış biçimi ise, zaman, zemin ve kitlelere göre değişir. Bu durumda tarihsel süreçte İslam mezheplerinin “din” adına yaptıkları şiddet ve terör eylemleri, o mezhep veya gruba özgü olup, geneli temsil etmemektedir. Nitekim sözgelimi Haricîlik ve Vahhabîlik, İslam dünyasının geneli tarafından benimsenmemiştir.

Tarihsel süreç, elbette günümüze bazı kalıntılar bırakmıştır. Çağımızdaki birçok fikir ve eylemin temelleri, geçmişte atılmıştır. Elbette her fikir ve hareket, bu süreçte evrim geçirmektedir. Bu bağlamda İbn Teymiyye sonrası değişen Selefilik hareketi, “Yeni Selefilik” olarak adlandırılmıştır. Günümüzdeki Orta Asya ve Küçük Asya’daki toplumların İslam anlayışı, Hanefî-Matüridî yani Ehl-i sünnet ekseninde oluşmaktadır. Bu nedenle Afganistan ve Pakistan gibi ülke halklarının çoğu, bu mezhebe mensuptur. Benzer anlayış ve oluşum Balkan Müslümanları için de geçerlidir. Hem Orta Asya hem de Balkanlara sonradan gelen Müslümanların mezhebi daha çok Selefi-Vahhabî endekslidir. Buralara sonradan gelen kimseler, kendilerini Ehl-i sünnet olarak takdim etmektedirler. Selefi-Vahhabî anlayışa mensup olanların kendi anlayışlarını “Ehl-i Sünnet-i Hassa” olarak adlandırdıklarını burada hatırlatmakta yarar var. Bu nedenle hem Taliban hem de el-Kaide kendilerini Ehl-i Sünnet olarak tanımlamaktaysalar da, bu isim altında Vahhabîlik düşüncesini temsil ettikleri görülmektedir. Bu hâliyle onlar Ahmed b. Hanbel ve İbn Teymiyye de dâhil olmak üzere, birçok bilginin görüşlerini farklı yorumladıkları anlaşılmaktadır. En azından zaman ve zeminin farklılığından oluşan yaklaşım değişikliği söz konusudur. Zira o dönemlerde verilen fetvalar, fetva sahiplerinin zaman ve zeminin

oluşturduğu kültürün etkisiyle şekillenmektedir. Buna göre o dönemlerde dini kuralların yönetimi şekillendirdiği bir devlet vardır (Dar-ı İslam). Onun karşısında ise Müslüman olmayan ve cihad edilmesi gereken ülkelere vardır (Dar-ı harb).

Günümüzde ise dünya ülkelerinin idari sistemi değişmiştir. “Dar-ı İslam” olarak belirtilen devletler, bizzat içerideki radikal dinî akımlar tarafından, İslam yurdu olmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bunların büyük çoğunluğu da, resmî din anlayışına uymayan grupları cezalandırmaktadır. Bu bağlamda birçok din bilgini, bizzat bu devlet yöneticileri tarafından öldürülmüştür. Öldürülen insanlar, şeriat söylemiyle hareket ederken, Mısır ve Suudi Arabistan gibi, devletin resmi yapısında ve hukuk sisteminde de şeriat bulunmaktadır. Yine, Türkiye gibi, halkının çoğunluğu Müslüman olan bazı devletler de, laik ve seküler bir yönetim şekline sahiptir. Bu tür bir devlet sistemi, önceki İslam hukuku kitaplarında belirgin olarak bulunmamaktadır. Bu da Müslüman düşünürlerin yeni bir devlet algısını zorunlu kılmaktadır. Bu haliyle “Dâr” ile başlayan tanımlarda ciddi bir kargaşa oluşmaktadır (Özel 2001, 541). Öte yandan, harp yurdu olarak nitelendirilen birçok ülkede Müslümanlar, Kuzey Afrika gibi anayurtlarına göre, dini yaşayışları itibarıyla daha özgür bir görünüme sahiptir. Bu ise, yine “Dâr” teriminin şartları ve statüsünün değişimini zorunlu kılmaktadır.

Radikal söylemli kesimin rehber âlimlerinin öncülerinden olan Abdullah Azzam gibileri, dünyada İslam hukukunun egemen kılındığı veya kılınması gerektiği yurtlar arasında en uygununun Afganistan olduğunu ileri sürmüştür. Onlar, mevcut İslam ülkelerinin hiç birisinin İslam yurdu olmadığını kabul etmektedirler.

Buna göre dinî radikal kesimlerin öncü kollarının benimsediği bir ülke kavramı şimdilik bulunmamaktadır. Bu Afganistan’da gerçekleştirmeye çalışılmış olsa da, başarılı olunamamış, üstelik uygulamalar Müslümanların çoğunun tepkisini çekmiştir. Bu veriler doğrultusunda dinî temalı terör eylemlerini gerçekleştirenler, devlet oluşturma bazında başarılı olamamışlardır. Üstelik fikir öncülerini kabul ettikleri bilginlerin resmi savunucusu statüsünde olan Suudi Arabistan gibi Körfez ülkelerinde bile kabul görmemişlerdir.

Başta Balkanlar olmak üzere bütün Türk cumhuriyetlerinde faaliyette bulunan ve Vahhabî öğretiyi hareket eden kimseler, buldukları yerlerde, İslam’ın

Günümüzdeki Orta Asya ve Küçük Asya’daki toplumların İslam anlayışı, Hanefî-Matüridî yani Ehl-i sünnet ekseninde oluşmaktadır. Bu nedenle Afganistan ve Pakistan gibi ülke halklarının çoğu, bu mezhebe mensuptur. Benzer anlayış ve oluşum Balkan Müslümanları için de geçerlidir.

Başta Balkanlar olmak üzere bütün Türk cumhuriyetlerinde faaliyette bulunan ve Vahhabî öğretiyile hareket eden kimseler, buldukları yerlerde, İslam'ın yaygınlaştırılmasına yönelik faaliyetler yerine, ki bu öncelikle Müslüman olmayanları İslam'a davet şeklinde olmalıdır, azınlıkta olan Müslümanlarla uğraşmışlardır.

yaygınlaştırılmasına yönelik faaliyetler yerine, ki bu öncelikle Müslüman olmayanları İslam'a davet şeklinde olmalıdır, azınlıkta olan Müslümanlarla uğraşmışlardır. Bu hâliyle de onlar, mevcut Müslümanların her hâliyle iyileştirilmesi yerine, mevcudu bozma, onlar arasında huzursuzluk çıkarma, Müslümanların "tevhid" i yerine bilinçli veya bilinçsiz fitne sokarak, ayrılıkçılık yapmışlardır. Nitekim onlar, camiler bütün Müslümanların bir araya geldiği kutsal mabetler iken, kendileri farklı cami ve mescitler kurmak suretiyle "dılar mescidi" oluşturmuşlardır.

Her halükarda dinî temalı terör hareketini gerçekleştiren grupların başarısından söz edilemez. Bu sonuç, hem yerel hem de küresel bağlamda geçerlidir. Üstelik hem yerel hem de küresel Müslümanların aleyhine olan gelişmelere yol açmıştır.

Kaynaklar

- BAKILLANİ, Ebu Bekir (1947), *et-Temhid*, ed. M. M. Haydarî, M. A. Ebû Ride, Kahire: Lecneti't-Telif
- COPLY, Gregory (2003), "Strong Warning Indicators for New Surge in European Islamic Terrorism", *Balkan Strategic Studies*.
- HELLMİCH, Christina (2008), Creating the Ideology of al-Qaeda: From Hypocrites to Salafi-Jihadist. *Studies in Conflict and Terrorism*, 31: 111-124.
- İBN TEYMİYYE (t.y.), *el-Fetava'l-Kübra*, Beyrut: Darü'l-Marife, III, 533.
- KIRIMOĞLU, M. Abdülcemil. (2010). Konferans. *Bahçesaray*. 4-6.
- Lewis, Bernard. (2002), *What Went Wrong? Western Impact and Middle Eastern Response*. New York: Oxford University Press.
- AZZAM, M. (2003), Al-Qaeda: The Misunderstood Wahhabi Connection and the Ideology of Violence. *The Royal Institute of*

International Affairs, No. 1.

MOZAFFARİ, Mehdi (2009), The Rise of Islamism in the Light of European Totalitarianism. *Totalitarian Movements and Political Religious*, Vol. 10, no 1: 13.

NORRİS, H. T. (1993). *Islam in the Balkans*, London: Hurst & Company.

ÖZEL, Ahmet (2000), "Cihat", *DİA*, VII, 527-531.

ÖZEL, Ahmet (2001), "Daru'l-İslam", *DİA*, VIII, 541-543.

SHAY, Shaul (2007), *Islamic Terror and The Balkans*, Rutgers: Transaction.

TOPALOĞLU, Bekir (2000), "Cihat", *DİA*, VII, 531-534

YALTKAYA, M. Şerefeddin (1926), "Mu'tezile ve Husun Kubuh", *Dâru'l-Fünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul 1926, c. II.

YEŞİLOT, Okan (2010), *Ateş Çemberinde Azerbaycan*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

YEŞİLOT, Okan (2007), "Azerbaycan Örneğinde Türk Cumhuriyetlerinde Sosyal ve Kültürel Hayatı Etkileyen Dış Tehditler", *Türk Dünyası Problemleri ve Çözüm Yolları*, ed. N. Öztürk, A. Satan, İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayınları.